

DET – SOM FORMELT SUBJEKT, OBJEKT OG PRÆDIKATIV I DANSK

ANDRZEJ SZUBERT

Adam Mickiewicz University, Poznań

ABSTRACT. The aim of the article is to present and analyse the usage of the lexeme *det*, which is one of the most frequent lexemes in Danish. Depending on the context, the lexeme in question can represent different word-classes and can among others appear as a personal or demonstrative pronoun or as a definite article. *Det* can also have several syntactic functions, as it can occur in Danish as a sentence's formal subject, object or predicative. The author of the article seeks to describe this "little" word's different functions and meanings as well as its usage in various syntactic constructions. The article also contains some reflections on the differences and similarities between *det* and *der*, in some cases a quite similar Danish lexeme.

Det lille ord *det* er et af de mest frekvente ord i dansk, og formen *det* repræsenterer flere ordklasser og bruges i flere funktioner i sætningen. Ordet og dets funktioner har været genstand for lingvistiske og grammatiske arbejder. Det er behandlet af bl.a. P. Diderichsen (1957), Aa. Hansen (1967), A. Munck Nordentoft (1972a og b), H. Galberg Jacobsen og P. Skyum-Nielsen (2007), E. Hansen (bl.a. 1967, 1995, 2006), E. Rajnik (1999), R. Allan et al. (2000).

Det forekommer som et personligt pronomen ved upersonlige substantiver i intetkøn singularis og P. Diderichsen (1957:51) synes, at *det* i dette tilfælde bør høre under demonstrativer, hvis form er ens med den bestemte artikel ved substantiver i neutrum singularis og demonstrativt pronomen ved upersonlige substantiver i singularis. Brugen af det lille ord *det* er altså ret bred, men i denne artikel vil jeg kun koncentrere mig om *det* brugt som formelt subjekt, objekt og prædikativ.

Man kan næsten altid forestille sig en person eller en ting, som udfører en handling. Dette forekommer ved langt de fleste verber, men ikke ved alle. Der

findes nogle verber og konstruktioner, hvor der enten ikke findes nogen eller noget, som kan udføre handlingen, eller hvor det reelle subjekt ikke er placeret på dets normale plads. I disse tilfælde bliver man nødt til at markere subjektets plads ved hjælp af det tryksvage og indholdstomme *det* eller *der*, eller *her*.

Der kommer en mand i morgen.

Der siges meget om det.

Det er skægt at synge.

Her tales engelsk.

1. FORMELT SUBJEKT

1.1. ENESTE SUBJEKT

Som eneste subjekt forekommer *det* i sætninger, som ikke indeholder noget reelt subjekt. Denne funktion af pronomenet *det* bruges ved udtryk som: naturfænomener, ved sanseindtryk, hvis ophav er ukendt, og indre fornemmelse og følelse, samt ved udtryk, der betegner skæbne og tilskikkelse o.l. (sml. A. Munck Nordentoft 1972b:37).

1.1.1. NATURFÆNOMENER (ved at markere subjektets plads med det betydnings-tomme *det* undgår man dobbelt udtryksmåde som fx ”regnen regner”)

F	v			
<i>Det</i>				<i>regner.</i>
v	n	neg	A	
<i>Blæste</i>	<i>det</i>	<i>ikke</i>		<i>i går?</i>
v	n			
<i>Tordner</i>	<i>det?</i>			
F	v			
<i>Det</i>				<i>lyner.</i>
F	v	n	A	
<i>Sidste år</i>	<i>sneede</i>	<i>det</i>		<i>hele december måned.</i>
F	v	N		
<i>Det</i>	<i>hagler</i>			<i>forfærdeligt.</i>
F	v	A		
<i>Det</i>	<i>øser</i>	<i>ned.</i>		
v	n	a	N	
<i>Er</i>	<i>det</i>	<i>allerede</i>		<i>lyst?</i>
F	v	neg	N	A
<i>Det</i>	<i>er</i>	<i>ikke</i>	<i>nat</i>	<i>endnu.</i>

1.1.2. SANSEINDTRYK, HVIS OPHAV ER UKENDT, OG INDRE FORNEMMELSE SAMT FØLELSE

F v N A
Det løb ham koldt ned ad ryggen.

F v A
Det banker på døren.

v n N A
Er det så koldt her?

F v N A
Det trækker utroligt ind gennem/ved vinduet.

Andre eksempler:

Det er ikke sandsynligt.
Det går meget langsomt.
Gør det ikke ondt i din arm?
Det var meget sødt af hende.
Det gav et sæt i hende.
Det er kedeligt her.
Det haster.
Det gyser i mig ved tanken om det.

1.1.3. BETEGNELSER FOR SKÆBNE OG TILSKIKKELSE O. LIGN.

Det skulle nu være sådan.
Det går ham ikke særlig godt.
Det skal nok lykkes.
Det er sløje tider.
Går det ikke fint med forretningen?

Sætninger af denne type har i ældre dansk været subjektløse, men i nyere dansk kræves det, at man markerer subjektets plads.

1.2. FORELØBIGT SUBJEKT

Som foreløbigt subjekt optræder *det*, når det reelle subjekt er en infinitiv-neksus eller en substantivisk ledsætning. I den slags konstruktioner placeres det reelle subjekt normalt i ekstraposition (tungledsfelt), mens subjektets normale plads markeres med et formelt *det*. Det reelle subjekt kan uden videre komme igen på sin normale plads i sætninger af denne type. Det er mere kompliceret med sætninger, hvor der bruges *der* som foreløbigt subjekt.

1.2.1. FORELØBIGT SUBJEKT FOR EN INFINITIVKONSTRUKTION.

I følgende eksempler er en infinitivkonstruktion det reelle subjekt, og *det* repræsenterer konstruktionen på subjektets plads:

F v N ekstra
Det er sjovt at se gamle film.

v n neg ekstra
Begynder det ikke at regne?

F v n neg ekstra
Derfor nytter det ikke spor at hjælpe ham.

F n neg N ekstra
Var det ikke let at finde vejen?

Men når man flytter det reelle subjekt på sin normale plads, udelader man det formelle *det*:

F v N ekstra
Det er dejligt at køre i bil.

F v N
At køre i bil er dejligt.

F v a neg N ekstra
Det er altså ikke morsomt at høre på ham.

F v a neg N
At høre på ham er altså ikke morsomt.

Selvom sådanne konstruktioner med en infinitivkonstruktion på subjektets normale plads er mulige, så er sætninger med det formale *det* hyppigere.

1.2.2. FORELØBIGT SUBJEKT FOR EN LEDSÆTNING.

Når det reelle subjekt er en nominal ledsætning, kan det stå i ekstraposition og subjektets normale plads markeres med et formelt *det*:

F v N ekstra
Det gjorde ham glad, at vi kom med gaver.

Den samme regel som ovenfor gælder også her, når det reelle subjekt placeres på subjektets normale plads, dvs. man udelader det formelle *det*:

F v n N
At vi kom med gaver, gjorde ham glad.

Andre eksempler:

Det var godt, at du gik.

At du gik, var godt.

Det er ret surt, at alle tror på det.

At alle tror på det, er ret surt.

Det kan aldrig vides, om han kommer.

Om han kommer, kan aldrig vides.

I nogen tilfælde kan både *det* og *der* forekomme som det foreløbige subjekt for en ledsætning. Der kan være forskel på sætningernes betydning. I sætningen

Det er varmt i Spanien.

fokuserer man på, at det er varmt der nu, mens man i sætningen:

Der er varmt i Spanien.

sætter fokus på, at Spanien betragtes som et land, hvor det normalt er varmt.

Der findes situationer, hvor der ikke er nogen betydningsforskel mellem brugen af *det* og *der*. Dette gælder bl.a. for verbet *at sige* i passiv og en ledsætning som subjekt:

Det/der siges, at han er gift.

Men dog kan man ikke bruge *der* i sætningen:

Det kan siges sådan.

I dette tilfælde er *det*-et ikke noget foreløbigt subjekt, men sætningens eneste subjekt. Derfor kan *der* ikke bruges som formelt subjekt.

Ved nogle verber kan *der* og *det* bruges parallelt. Til denne gruppe hører verber i passiv som: *forklares*, *hævdes*, *meddeles*, *oplyses*, *påstås*, *udtrykkes*, *vides* m.fl. I alle disse tilfælde kan man måske forestille sig en skelnen mellem fokuset på det verbale eller nominale. Man fokuserer på verbet i sætningen:

Der påstås, at han bliver næste statsminister.

mens fokus er rettet mod ledsætningen i det næste tilfælde, hvor den er sætningens subjekt:

Det påstås, at han bliver næste statsminister.

Forskellen kan sammenlignes med brugen af de engelske konstruktioner med:

It appears to be a problem.

There appears to be a problem.

Dog er der forskel i betydningen på brugen af verbet *at mene* i passiv:

Der menes, at dronningen er rig. 'at man/folk tror det'

Det menes, at dronningen er rig. 'man forsøger at udtrykke det'

Men dette er et mere problematisk fænomen, for der er vaklen blandt danskerne i brugen af disse verber, og *det* og *der* bruges ofte parallelt.

Der findes dog også verber, som kun tillader *det*, men ikke *der*, fx

Det beklages, at sagens undersøgelse har taget så lang tid.

**Der beklages, at sagens undersøgelse har taget så lang tid.*

Det må fastholdes, at lånetiden ikke må forlænges.

**Der må fastholdes, at lånetiden ikke må forlænges.*

Det indses nu let, hvorfor han ikke dur som chef.

**Der indses nu let, hvorfor han ikke dur som chef.*

1.2.3. FORELØBIGT SUBJEKT FOR EN PRÆPOSITIONSFORBINDELSE MED PRÆPOSITIONEN *MED*

Det reelle subjekt kan også være en præpositionsforbindelse af typen *med* + substantiv. I dette særlige tilfælde står ”subjektsforbindelsen” i A. Sætningen:

F v A
Det *vrимlede* *med folk på rådhuspladsen.*

kan laves om til en sætning, hvor subjektet ikke mere er en præpositionsforbindelse og står på sin normale plads:

F v A
Folk *vrимlede* *på rådhuspladsen.*

På samme måde kan man transformere andre sætninger af samme type:

F v A
Det *flød* *med alt muligt på bordet.*

F v A
Alt muligt *flød* *på bordet.*

Andre eksempler af samme type:

Det ødelægger mit humør med alle de opgaver.

Alle de opgaver ødelægger mit humør.

Det er ikke muligt med en ubegrænset udvidelse.

En ubegrænset udvidelse er ikke mulig.

2. FORMELT OBJEKT

I denne funktion forekommer det formelle *det* i sætninger, hvor der enten ikke findes noget reelt objekt, eller hvis det findes, står det ikke på sin normale plads.

2.1. ENESTE OBJEKT

I denne funktion forekommer det formelle *det* i sætninger, hvor der ikke findes noget reelt objekt.

F v N
Jeg *har* *det godt.*

F v n a V
Det kan jeg godt forstå.

F v let neg N
Hun tager det ikke så alvorligt.

Andre eksempler:

Vi må hindre det med alle tilgængelige midler.

Vi må med alle midler hindre det.

Hvorfor vil han ikke indrømme det?

Vi har ikke opgivet det endnu.

Objektet placeres normalt i N, men hvis det er et præpositionsobjekt, flyttes det under A. I det følgende eksempel er det en præpositionsforbindelse, der er sætningens objekt, og *der* det foreløbige subjekt:

F v neg V A
Der er ikke noget at gøre ved det.

Man kan flytte en præpositionsforbindelse, som står i A, op til F, men som regel splittes den, så styrelsen står alene under F og bliver til et selvstændigt led, mens selve præpositionen bliver stående i A som en adverbial verbalbestemmelse, fx

F v n neg V A
Det er der ikke noget at gøre ved.

Udgangssætningen med *der* som formelt subjekt:

F v neg N A
Der er ikke noge forkert i det.

kan omformes, og man kan flytte hele forbindelsen til F:

F v n neg N
I det er der ikke noget forkert.

eller man kan splitte forbindelsen op og flytte *det*-et i forfeltet:

F v n neg N A
Det er der ikke noget forkert i.

Denne fremrykning af styrelsen er ikke helt uden betydning for hele sætningen. I den første af følgende sætninger er det verbet, der er trykstærkt, og det er verbets indhold, der bliver betonet. I den anden sætning sætter man til gengæld tryk på objektet, dvs. det er objektets indhold, man fokuserer på:

Du skal ikke 'tro på det.

'Det skal du ikke tro på.

Når man har med præpositionsobjekter at gøre, kan man enten sætte hele forbindelsen i A (eller flytte hele forbindelsen til F) eller flytte det direkte objekt over til F, mens præpositionen bliver tilbage under A.

Hvis objektet *det* er tryksvagt, placerer man det på letledspladsen:

F v let a
Man ser det straks.

men er det trykstærkt, kommer det på objektets "normale" plads, dvs. på N-pladsen:

F v a N
Man ser straks 'det.

2.2. FORELØBIGT OBJEKT

Når objektet i en sætning er en infinitiv eller en substantivisk ledsætning, placeres de normalt i ekstraposition, og deres "normale" plads (N-pladsen) udfyldes med et formelt *det*, som er sætningens foreløbige objekt.

2.2.1. FORELØBIGT OBJEKT FOR EN INFINITIVKONSTRUKTION

Det kan repræsentere en infinitivkonstruktion i sætninger af typen:

F v N ekstra
Jeg finder det rigtigt at bo her.

F v N A ekstra
Hun overlader det til ham at købe huset.

Når man til gengæld flytter det reelle objekt til forfeltet, udelader man det formelle *det*:

F v n N
At bo her finder jeg rigtigt.

2.2.2. FORELØBIGT OBJEKT FOR EN SUBSTANTIVISK LEDSÆTNING

Også ledsætninger kan erstattes med et formelt *det* på objektets plads:

F v N ekstra
Hun tager det meget alvorligt, at han blev syg.

F v V N A ekstra
Jørgen måtte sige det til mig, at han gjorde det.

Når man placerer objektet i F, udelader man det formelle *det*. Dette gælder på samme måde, som når det reelle objekt er en infinitiv, fx:

F v n N
At han blev syg, tager hun meget alvorligt.

F v n V A
At han gjorde det, måtte Jørgen sige til mig.

3. FORMELT PRÆDIKATIV

Prædikativer kan være substantiviske og pronominale led i akkusativ eller adjektiviske led. De kongruerer med subjektet eller objektet i genus og numerus. Men de kan også erstattes af det formelle *det*.

I sætninger, som er svar på spørgsmål, der indeholder et prædikat, eller i sætninger, som er spørgsmål om prædikatet fra den foranstående sætning, bruger man det formelle *det* som prædikat og udelader selve prædikatet for ikke at gentage det, fx

- (1) Er han lærer? Ja, det er han.
- (2) Det var ham. Var det det?
- (3) Er det ikke Søren? Jo, det er det.
- (4) Hun er meget sjov? Er hun det?
- (5) Er bogen spændende? Ja, det er den.
- (6) Er huset grønt? Nej, det er det ikke.

Man kan tydeligt se, at ordene *lærer* og *det* svarer til hinanden i den første sætning. Men man kan være i tvivl om, hvad der er hvad i parrene nummer (2), (3) og (6), for *det* repræsenterer både subjekt og prædikat i disse sætninger. I sætning (2) kan man se det af ordstillingen. Følgende eksempler vil løse problemet:

- Er *bilen* ny? Ja, det er *den*.
 Bliver *kjolen* ikke smuk? Jo, det bliver *den*.
Han må være utroligt kedelig. Ja, det er *han*.

Man kan også sætte prædikatet i ekstraposition for at understrege det og bruge det formelle *det* i forfæltet for at markere det inde i sætningen:

k ekstra F v n a neg V
 Men lærer, det kan han nu ikke være.

Disse konstruktioner, som kan kaldes for ”korte svar” eller spørgsmål, er et uundværligt element i talesproget, og det er et ret ejendommeligt fænomen, fordi ordet *det* faktisk tit erstatter hele sætninger. Man konstruerer dem på følgende måde, hvis man fx har et par sætninger:

Har han taget bilen hjem? Ja, det har han.

Når der findes en sammensat tidsform, *blive*-passiv, et modalverb plus infinitiv eller et af verberne *at være*, *at gøre*, *at have*, der ikke bliver brugt som hjælpeverber, bruger man kun det finitte verbum i den anden sætning. Hvis det finitte verbum er noget andet end det nævnte, erstatter man det med en tilsvarende tidsform af verbet *at gøre*, fx

Kommer han i morgen? Ja, det gør han.

Som subjekt bruges ordene *det* (for substantiver i intetkøn og singularis), *den* (for substantiver i fælleskøn og singularis og personalpronominer i nominativ (*jeg, du, han, ...*)) i disse konstruktioner.

Det skal også nævnes, at *det* i mange tilfælde bruges skiftevis med *der*, når de to enten forekommer uden forskel for sætningens betydning, eller hvor brugen af *det* eller *der* giver sætningen forskellige betydninger, men dette kræver en længere beskrivelse. Mere herom kan findes hos L. Brink (1997) og A. Szubert (2006).

Artiklen er kun et kort overblik over brugen af *det*-et. Som det fremgår af det foreviste materiale, er *det*-et et meget vigtigt element i det danske sprog og fortjener en større og nærmere analyse.

FORTEGNELSE OVER FORKORTELSER¹

a – adverbial	n – subjekt
A – adverbial	N – nominal
ekstra – ekstraposition	neg – negation
F – forfelt	v – finit verbal
k – konjunktion	V – infinit verbal
let – let led	

LITTERATUR

- Allan, Robin, Holmes, Philip & Lundskaar-Nielsen, Tom. 2000. *Danish: An essential grammar*, London and New York: Routledge.
- Brink, Lars. 1997. Den danske der-konstruktion. *Danske Studier* 1997, 92. bind. København: C.A. Reitzels Forlag, 32-83.
- Diderichsen, Paul. 1957. *Elementær dansk grammatik*. 2. udg. København: Gyldendal.
- Galberg Jacobsen, Henrik & Skyum-Nielsen, Peder. 2007. *Dansk sprog. En grundbog*. 2. udg. København: Schønberg.
- Hansen, Aage. 1967. *Moderne Dansk III*. København: Grafisk Forlag.
- Hansen, Erik. 1967. *Sprogiagttagelse*, København: Gjellerup.
- 1995. Sætningskløvning i moderne dansk. *Danske Studier* 1995, 90. bind. København: C.A. Reitzels Forlag, 126-146.
- 2006. *Dæmonernes Port. Materiale til studiet af dansk sprog*. 5. udg. København: Hans Reitzels Forlag.
- Munck Nordentoft, Annelise. 1972a. *Hovedtræk af dansk grammatik. Ordklasser*. København: Gyldendal.
- 1972b. *Hovedtræk af dansk grammatik. Syntaks*. København: Gyldendal.
- Rajnik, Eugeniusz. 1999. *Gramatyka języka duńskiego. Morfologia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- 2006. *Podstawy gramatyki języka duńskiego z ćwiczeniami*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Szubert, Andrzej. 2006. *Der som formelt subjekt i dansk*. *Folia Scandinavica Posnaniensia* 9, 59-66.

¹ Mere til det se: E. Hansen 2006.